

89-9
L 160

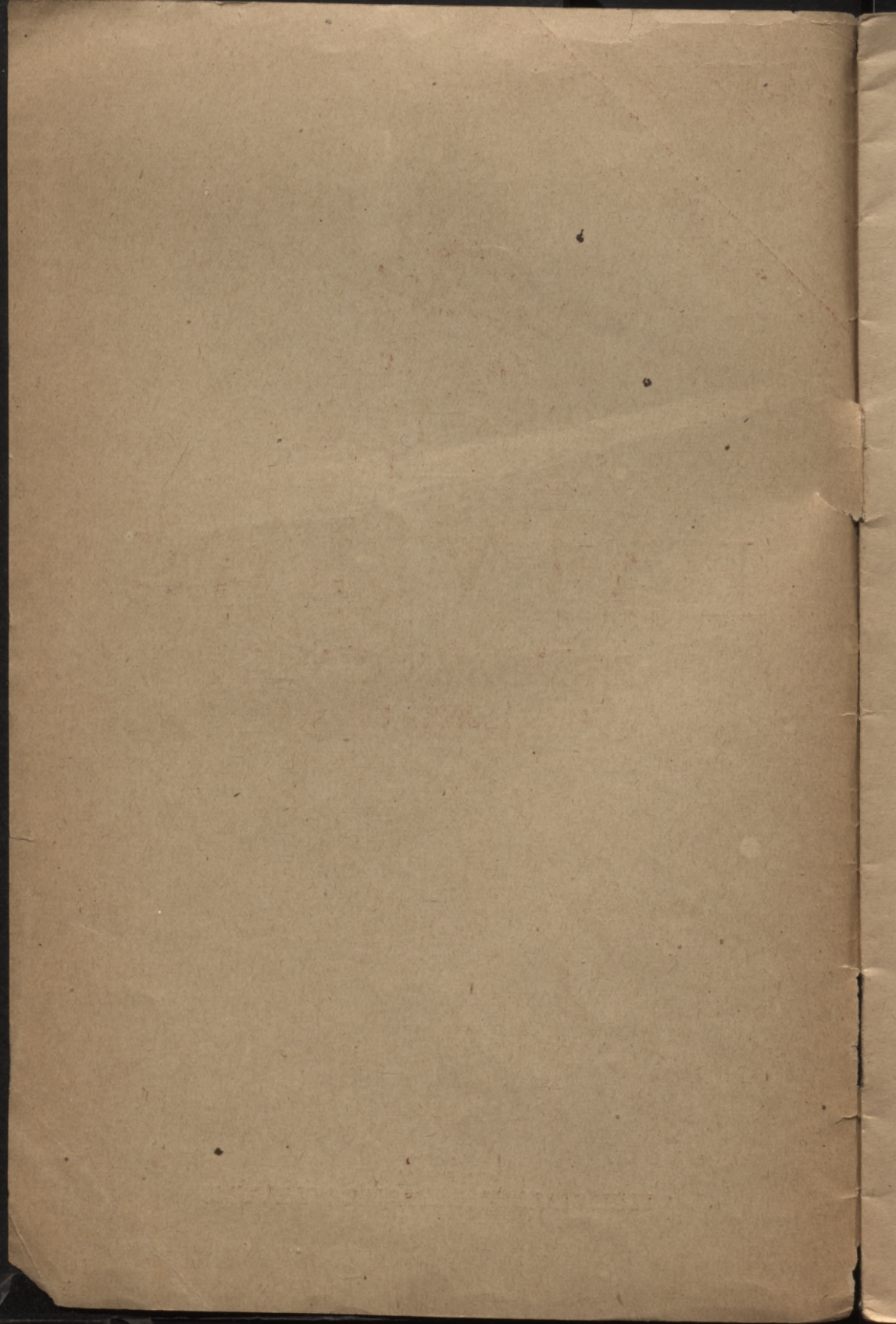
1918. — 1928.

LATVIJAS

BRĪVĪBAS CĪŅAS
UN SASNĒGUMI

1928.

IZGLĪTĪBAS MINISTRIJAS IZDEVUMS

L 89-9
160

Feltar

1918.—1928.

LATVIJAS

BRĪVĪBAS CĪŅAS
UN SASNIEGUMI

L 89-9
160

1928.
IZGLĪTĪBAS MINISTRIJAS IZDEVUMS

0306121078

LATVIJAS NACIONĀLĀ

BIBLIOTĒKA

90-977

JĀNIS ČĀKSTE, Latvijas Valsts pirmais Prezidents. Dzimis 1859. g. 14. septembrī Zemgalē, Lielsesavas pag. Čakstu-Zirņu mājās. Pēc Maskavas universitātes pabeigšanas 1886. gadā advokāts, redaktors, sabiedrīks darbinieks Jelgavā. Krievijas I. valsts domes deputāts, Tautas Padomes priekšsēdētājs, Satversmes Sapulces prezidents. Par pirmo valsts prezidentu ievēlēts 1922. g. rudenī un valsts galvas amatā bijis līdz 1927. g. 14. martam. Latvijas universitātes profesors un goda doktors. Par nopelniem Latvijas valsts labā apbalvots ar Triju Zvaigžņu ordeņa augstāko šķiru un daudziem ārvalstu ordeniem. Miris 1927. g. 14. martā un 17. martā, piedaloties nepārredzamiem ļaužu pulkiem, pavadīts pēdējā gaitā un apglabāts Meža kapos.

GUSTAVS ZEMGALS, Latvijas Valsts Prezidents. Dzimis 1871. g. 12. augustā. Pēc Maskavas universitātes pabeigšanas advokāts un sabiedrīks darbinieks Rīgā. Rīgas pilsētas galva 1917. g. un arī pēc Paigaidu valdības atgriešanās Rīgā, 1919. un 1920. g. Tautas padomes viceprezidents. Bijušais apsardzības ministrs. Tagad, sākot ar 1927. g. 8. aprīli, Valsts Prezidents.

KĀRLIS ULMANIS, Latvijas pirmais ministru prezidents. Dzimis 1877. g. 4. septembrī Zemgalē, Jelgavas apr. Bērzmuižas pagastā. Ieguvis agronoma grādu Leipcigas universitātē un „Bachelor of the Science of Agriculture” grādu Nebraskas universitātē Amerikā. Tautas padomes, Satversmes sapulces un Saeimas loceklis. Prezidents pirmos četrus ministru kabinetos un 1925. g. valdībā. Lieli nopelni valsts tapšanā. Apbalvots ar Triju zvaigžņu ordeņa augstāko šķiru un daudziem ārvalstu ordeniem.

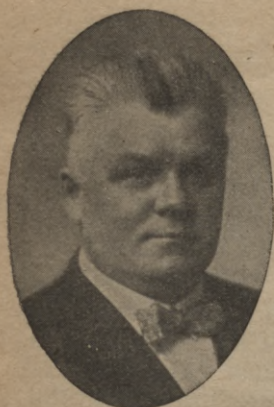
ZIGFRIDS MEIEROVICS, Latvijas pirmais ārlietu ministrs. Dzimis 1887. g. 6. februārī Durbē. Pēc Rīgas politehniskā institūta pabeigšanas skolotājs un sabiedrīks darbinieks Rīgā. Nacionālās padomes pilnvarotais sūtnis pie Anglijas valdības. Latvijas delegācijas priekšsēdētājs miera konferencē Parīzē. Ilgus gadus ārlietu ministris. Ministru prezidents divās valdībās. Lieli nopelni valsts tapšanā. Apbalvots ar Triju zvaigžņu ordeņa augstāko šķiru un daudziem ārvalstu ordeniem. Miris 1925. g. 22. augustā un apglabāts Meža kapos.

JĀNIS ZĀLĪTIS. Dzimis 1874. g. 27. jūlijā. Pēc universitātes pabeigšanas advokāts un sabiedrīks darbinieks Rīgā. Deputāts Krievijas pēdējā valsts domē. Tautas padomes loceklis un Latvijas pirmais apsardzības ministrs. Lieli nopelni Latvijas armijas organizēšanā un izveidošanā. Miris 1919. g. 9. decembrī Rīgā un apglabāts Brāļu kapos.

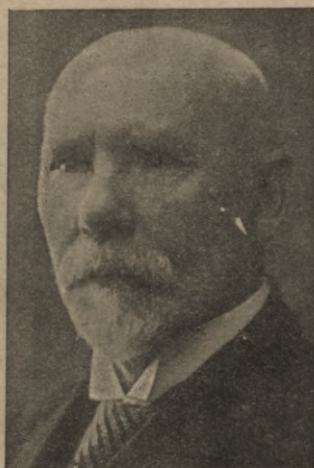
PULKVEDIS OSKARS KALPAKS. Dzimis 1882. g. 6. janvārī Vidzemē, Meirānu pagasta Visagalas Liepsalu mājās, beidzis Irkutskas kaņaskolu. Pasaules karā par varonīgām cīņām apbalvots ar Juŗa ordeni. 1918. g. rudenī atgriezies Latvijā. Jaunās Latvijas armijas organizētājs un I. komandiers. Kritīs kaujā pie Skrundas Airītēm 1919. g. 6. martā. Apbalvots ar Lāčplēša ordeni. Kalpaka piemiņai tauta cēlusi piemiņķņus pie Airītēm un Meirānu Visagalas kapos, kur dus šis cīnītājs par Latvijas neatkarību.

ĢENERĀLIS JĀNIS BALODIS. Dzimis 1881. g., 21. februārī Valkas apriņķī, Trikātes pagastā. Pēc O. Kalpaka nāves Latvijas dienvidarmijas komandieris. Bermonta uzbrukuma laikā iecelts par armijas virspavēlnieku. Par izcilus nopelniem Latvijas atbrīvošanā apbalvots ar Lāčplēša kara ordeņa visām šķirām un bez tam vēl daudziem ārvalstu ordeniem.

PULKVEDIS FRIDRICHS BRIEDIS. Dzimis 1888. g. 6. jūlijā. Beidzis Pēterpils Vladimiras kaņaskolu 1909. g. Kaŗam sākoties un visu kaŗa laiku cīnījies frontē, kur vairākkārt ievainots. Par cīņām pasaules kaŗā apbalvots ar Juŗa ordeni un Juŗa zelta zobenu. Kā viens no pirmājiem latviešu virsniekiem 1915. g. 1. augustā iestājies latviešu strēlnieku bataljonā, kur I. Daugavgrīvas latviešu strēlnieku pulkā varonīgi cīnījies pret vāciešiem. Strēlnieku dievināts vadonis. Zvēriski mocīts Maskavas čekā un komunistu nošauts 1918. g. 27. augustā.

K. Ulmanis

J. Čakste

Z. Meierovics

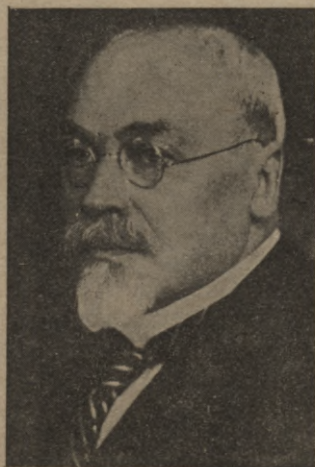
J. Zālītis

O. Kalpaks

J. Balodis

G. Zemgals

Fr. Briedis

Ievadam.

Mēs daudzkārt sajūsminājamies par citu tautu varoņiem un viņu darbiem savas tautas labā. Pie tam nereti žēlojamies, ka mūsu senatne nevar uzrādīt šādu gaišu un cēlu personu, kas mūs līdzīgi sajūsminātu un būtu mums par krietniem paraugiem mūsu dzīvē un darbos mūsu tautas un valsts labā. Vai tad tiešām mums nava varoņu! Noteikti jāatbild, ka mums viņi ir, ka mums arī savs varoņu laikmets, tikai mēs kaunamies saukt šos varoņus vārdā, tikai mēs maz pazīstam savu varoņu laikmetu. Neapstrīdāms varoņu laikmets ir mūsu valsts — Latvijas tapšanas un izveidošanas laiks. Neapšaubāmi varoņi bij tie vīri, kam netrūka drosmes un enerģijas valsts domu domāt un valsts darbu strādāt, pie tam tādā laikā un tādos apstākļos, kad nebija gandrīz nekādas izredzes uz labu izdošanos. Viņi nebaidījās likt savu dzīvību ķīlā. Kas viņus dzīna uz to? Tai laikā nebij ne mazākās izredzes uz materiālu labklājību, uz augstiem godiem un amatiem, uz pēcnācēju pateicību un slavu. Savas tautas un savas tēvuzemes mīlestība bij tas dzinulis, brīvs latvietis savā valstī bij tas mērķis, kas deva mūsu varoņiem spēku un izturību veikt to lielo un grūto darbu, ko viņi veikuši. Viņu pūļu augļus mēs tagad baudam. Bet vai ar pienācīgu atzinību? Kas kaiš mums tagad dot gudrus padomus nākotnei un stingri sodīt neizdevības un neveiksmes pagātnē?

Šīs mazās grāmatīņas uzdevums būs atgādināt mums to ērkšķaino ceļu, un tās pārcilvēcīgās cīņas, kas deva mums brīvu, neatkarīgu Latviju, atminēties tos pašreizdzīgos darbiniekus, kas nežēloja savas asinis, lai mūsu tauta dzīvotu. Mēs ar dibinātu lepnumu varam teikt — pirmos 10 valsts pastāvēšanas gādos ir padarīts un sasniegts daudz vairāk, nekā pat vislielākais optimists un Latvijas labvēlis varēja cerēt.

No sirds visi vēlamies, lai Latvija arī nākotnē tikpat spēji plauktu un zeltu, kā līdz šim, lai mūs sajūsminātu pagājušo 10 gadu cēlie darbi un lai viņu darītāji būtu mums par paraugiem un ceļa rādītājiem!

R ī g ā , novembrī 1928.

A. Tentelis,
izglītības ministrs.

Pasaules kara vētras smagi skāra mūsu dzimteni. Jau otrā kara gadā, t. i. 1915. gadā vācu kara pulki ieņēma Kurzemi un nonāca līdz Daugavas krastiem. Še sākās lielās cīņas, kas ilga vairāk par divi gadiem. Pastāvīgi dunošie lielgabali nesa postu un iznīcību Daugavas abiem krastiem; biežās rekvizīcijas par labu krievu un vācu karaspēkiem iznīcināja latviešu saimniecības; bēgļu vilnis un mobilizācijas atņēma tautai strādniekus materiālās un garīgās kultūras laukā;

Nāves sala 1922. gadā.

valsts iestāžu, fabriku un dažādu saimniecības uzņēmumu mantu evakuācija uz Krieviju padziļināja šo postu. Likās, ka tautas ciešanām nav gala.

Tad Latvijas dēlos un meitās modās tēvu zemes un savas tautas aizstāvēšanas gars. Kara bēgļiem Krievijā sakarā ar darba trūkumu un kara laika slimībām draudēja posts un iznīcība. Par bēgļiem rūpējās bēgļu komitejas, kas nodibinājās visās lielākās Krievijas pilsētās un, novietojot bēgļus, sagādājot viņiem darbu un uzturot nespējniekus un slimus, paglāba daudzus savas tautas locekļus no bojā iešanas.

Sevišķi spilgti šis tēvu zemes glābšanas darbs izpaudās kara-spēkā iesauktos latviešos. Krievu armijā nodibinājās latviešu strēlnieku pulki, kuŗos tiecās vai visi latviešu virsnieki un kareivji, kas atradās krievu armijās. Latviešu strēlnieku pulki uzņēmas Rīgas aizstāvēšanu un varonīgās cīņās stāvēja par Latviju un par savu tautu. Tīreļa purvs, Ložmetēja kalns, Nāves sala, Ziemassvētku kaujas ir vārdi, kas padarīja mūžam neaizmirstamus šo varoņu darbus. Lai atmināties pulkveža Fr. Briēža vadītos drošsirdīgos gājienus, kuŗos, sava vadoņa priekšzīmes sajūsmoti, latviešu virsnieki un kareivji ar atjautībām veica leģendārus darbus. Latviešu strēlnieku varoņu darbi tomēr nevarēja glābt Rīgu. Disciplīnas sabrukums krievu armijā, revolūcija Krievijā un citi apstākļi padarīja Daugavas turpmāko aizstāvēšanu par neiespējamu un atdeva Rīgu, visu Vidzemi un Latgali vācu varai.

Vācu okupācijas vara Latvijā pabalstīja vispirmā kārtā vietējo vācu muižnieku centienus. Vācu nodomi apvienot Kurzemi, Vidzemi un Igauniju vienā Baltijas hercogistē zem Vācijas ķeizara Vilhelma II. virskundzības un šo zemju kolonizēšana ar vāciešiem apdraudēja latviešu patstāvīgo nacionālo attīstību.

Pasaules kara turpmākā gaita pārvilka šiem vācu nodomiem strīpu. Vācu zaudējumi 1918. gadā karaļaukā Francijā, Sabiedroto uzvara, revolūcija un valsts iekārtas maiņa Vācijā pagrieza arī Baltijas tautu likteņus uz citu pusi.

Lai panāktu savu neatkarību, latviešu tautai bija jāveic grūta cīņa pret atlikušām vācu kara spēka daļām, kuŗas izmantoja vācu muižniecība savas varas paturēšanai un nostiprināšanai, un pret iekārotājiem no austrumiem, komunistu bandām, kas ar lielu skubu devās Latvijā to sagrabt savās rokās.

Jau 1917. gada novembrī Valkā nodibinājās „Latviešu nacionālā padome“, kā latviešu tautas nacionālo centienu un prasību paudēja. Še darbojās nacionālie sabiedriskie darbinieki J. Čakste, Z. Meierovics, V. Zamuels (priekšsēdētājs), J. Zālītis, A. Bergs un c., kas pēc vācu kara spēka ienākšanas Rīgā palika vācu armijas neieņemtā Latvijas daļā. Nacionālā padome proklamēja Latvijas neatkarību tās etnogrāfiskās robežās un sūtīja savu pārstāvi Z. Meierovicu uz Londonu un Parīzi, lai pie Sabiedroto valdībām aizstāvētu Latvijas valsts neatkarības prasību. Nacionālā padome darbojās ļoti grūtos apstākļos, jo komunisti (toreiz viņus sauca par lieliniekiem) sagraba varu 1917. gada novembrī un N. P. darbiniekus vajāja.

Tai pašā laikā vācu okupētā Latvijas daļā palikušie politiskie darbinieki un intelliģence pulcējās tā sauktā „Dēmokratiskajā blokā“, kuŗa priekšgalā stāvēja K. Ulmanis un M. Valteris. Dēmokratiskais bloks arī proklamēja

Neatkarīgās Latvijas proklamēšana 1918. g. 18. novembrī.

Latvijas neatkarību un enerģiski cīnījās pret vācu politiku nodibināt Baltijas valsti.

Pēc miera sarunām Brestļitovskā starp Vāciju un Padomju Krieviju vācu armija 1918. gada sākumā ieņēma arī pārējo Latvijas daļu. Tādā kārtā atjaunojās ciešāki sakari tautā, bet vācu okupācijas vara neļāva izpausties tautas īstiem centieniem.

Tikai pēc Sabiedroto un vācu pamiera 9. novembrī latviešu sabiedrībai radās iespēja proklamēt tautas gribu. Latviešu nacionālā padome un Dēмократiskais bloks vienojās un radīja jaunu pārstāvības organu „Tautas padomi“, kas 1918. gadā 18. novembrī proklamēja Latvijas valsts neatkarību. Par Tautas padomes prezidentu ievēlēja Jāni Čaksti. Tautas padome kā pagaidu parlaments izsludināja sevi par Latvijas republikas suverēnās varas nesēju līdz Satversmes sapulcei, kas noteiks valsts iekārtu un vēlama vispārīgās un vienlīdzīgās vēlēšanās.

Tautas padome iecēla Pagaidu valdību, kurā par ministru prezidentu bija Kārlis Ulmanis un par ministriem Z. Meierovics (ārlietu), K. Kasparsons (izglītības), M. Valteris (iekšlietu), J. Zālītis (apsardzības), T. Hermanovskis (satiksmes), S. Paegle (tirdzniecības un rūpniecības), J. Goldmanis (zemkopības), K. Puriņš (finanču), P. Juraševskis (tieslietu) un J. Blumbergs (apgādības).

Īstās cīņas par savu tautu un savu valsti tagad tikai sākas, un šīs cīņas latvieši pierādīja, ka tautas vadoņi tiešām izteikuši tās gribu. Stāvoklis bija ārkārtīgi grūts.

Vācu armija nevis pabalstīja, bet kavēja Latvijas kara spēka noorganizēšanos. Vācu kara spēka daļu pakāpēniska izvākšanās no atsevišķiem apgabaliem notika saziņā ar komunistiem, kas tūlīt pēc vācu aiziešanas strauji ieņēma vienu apgabalu pēc otra Vidzemē un Latgalē. Pagaidu valdība uzaicināja pilsoņus organizēties, uz ko sevišķi atsaucās Ziemeļvidzeme un Rīga. Uz valdības aicinājumu pilsoņi Cēsis saorganizēja pazīstamo Cēsu rotu. 11. decembrī Cēsis ieradās pulkvedis Apinis (Vidzemes apsardzības apgabala štāba priekšnieks), pulkvedis O. Kalpaks un citi štāba virsnieki kārtot pretošanos komunistiem. Par nopietnu pretošanos komunistiem tomēr nevarēja domāt, jo Cēsu rotai apbruņojums bija tikai pa daļai, un valdībai nebija ne ieroču, ne līdzekļu ieroču iegādāšanai. 27. decembrī rota ieradās Rīgā un pievienojās pārējiem Pagaidu valdības kara spēkiem: virsnieku-instrukturu rotai, studentu un Latgales rotai. Valdības kara spēks bija skaitā niecīgs, bet stiprs patriotiskā sajūsmā.

Lai atceramies toreizējo stāvokli. Vācu landesvērs turās savrūp un naidīgi uzlūko latviešu kara spēku; vācu zaldāti neklausa savai priekšniecībai un, līdzīgi demobilizētiem krievu

kareivjiem, šaubīgi klejo pa Rīgas ielām; komunisti organizē savus piekritējus un pat apmāca viņus slepenās vietās kara mākslā u. t. t.. Rīga pilnīgas anarķijas varā.

Tādos apstākļos glābt Rīgu no komunistiem nebija iespējams. 1919. gada 2. janvārī Pagaidu valdība atstāja Rīgu un apsardzības ministrs Zālītis iecēla pulkvedi Kalpaku par valdības karaspēka pavēlnieku (komandieri). Nākošā dienā arī Kalpaka kareivjiem nācās atstāt Rīgu un doties uz Jelgavu, kur visas Kalpakam padotās karaspēka daļas apvienoja „I. latviešu atsevišķā bataljonā“. Šim bataljonam Kalpaka vadībā piekrita liela loma Latvijas neatkarības aizstāvēšanā.

Daudzi kurzemnieki bija lielā neziņā par notikumiem, komunistus nepazīna un uzskatīja tos par atbrīvotājiem no ienīstās vācu okupācijas, bet Pagaidu valdības kareivjus par vācu aizstāvjiem. Tādos apstākļos lauku iedzīvotājos nevien nevarēja atrast palīdzību, bet arī tiem nevarēja uzticēties. Pēc Pagaidu valdības pāriešanas uz Liepāju arī atsevišķais bataljons līdz ar Rādena rotu atstāja Jelgavu un apmetās Lielaucē. Virskomanda piederēja landesvēra Oberštābam. 16. janvāra rītā notika pirmā lielākā kauja ar komunistiem pie Lielauces, kurā atsevišķais bataljons gan atsita uzbrukumu, bet landesvērs pie Vecauces neizturēja. Bataljons atkāpās uz Lēnas muižu un pēc tam nostiprinājās Aizpuru māju rajonā aiz Rudbāržiem.

25. janvāra rītā bataljons stājās pie pavēles izpildīšanas ieņemt atpakaļ Lēnas muižu un Rudbāržus. Šī diena ir ļoti ievērojama, jo beidzās atkāpšanās un sākās iešana uz priekšu, kas panāca Latvijas atbrīvošanu no ienaidnieka.

Kaujā pie Skrundas, kurā piedalījās virsnieku rota, Cēsu rota un kāda atsevišķa krievu rota, Kalpaks sakāva komunistus, izdzina no Skrundas un pārņēma iniciatīvi pilnīgi savās rokās. Drīz vien pēc atkāpšanās no Skrundas ienaidnieks bija spiests atstāt Kuldigu 13. februārī un Ventspili 24. februārī. Latviešu un vācu karaspēka daļas ieņēma Kuldigas, Skrundas, Vaiņodes līniju.

Pulkvedis O. Kalpaks bija priekšzīmīgs vīrs, liela personība, apķērīgs, neatlaidīgs un pilns varonības. Kareivji un virsnieki ticēja viņa spēkam un viņa pārliecībai par uzvaru. Bet O. Kalpakam nebija lemts piedzīvot šo uzvaru. 1919. g. 6. martā Skrundas mežā pie Airītēm aiz pārskatīšanās notikušā kaujā starp valdības un vācu kareivjiem O. Kalpaku nāvīgi ievainoja nevis komunistu, bet vācu lode. „Balodi, paliekat manā vietā!“ bija Kalpaka pēdējais vēlējums. Šinī pašā kaujā krita arī studentu rotas komandiers N. G r u n d m a n i s un virsnieki Krievs un Šrūnders. Pulkvedim J. Balodim, kā to Kalpaks mirdams vēlējās, Pagaidu valdība arī nodeva dienvidfrontes pavēlniecību.

Pēc Pagaidu valdības pārceļšanās 6. janvārī uz Liepāju, Ministru kabinets pielika visas pūles, lai Sabiedrotie sniegtu Latvijai militāru un materiālu palīdzību. Bez tam ar Igauniju un Lietuvu vajadzēja nodibināt sakarus kopējai cīņai pret komunistiem. Šinī nolūkā K. Ulmanis ar dažiem ministriem izbrauca uz Kopenhāgenu. Liepājā palika M. Valters, J. Zālītis un T. Hermanovskis. Latvijas delegācijas sasniegumi kaņaspēka apbruņošanā un apgādāšanā, brīvprātīgo vervēšanā, pārtikas piegādāšanā Latvijai u. t. t. bija lieli. K. Ulmanis apmeklēja arī Helsingforsu, Tallinu un Kauņu. Tādā kārtā tapa panākta vienošanās ar Igauniju, kas ar Somijas palīdzību bija uzsākusi neatlaidīgu un sekmīgu atbrīvošanas cīņu pret komunistiem, tāpat arī ar Lietuvu, kas no Vācijas dabūtā 100 milj. marku lielā aizņēmuma aizdeva Latvijas valdībai 3 milj. vācu marku. Ārlietu ministrs Z i g f r i d s M e i e r o v i c s atradās Latvijas miera delegācijas priekšgalā Parīzē, kur aizstāvēja Latvijas intereses. Liepājā palikušie Pagaidu valdības locekļi pa to laiku bija veikuši lielu darbu iestāžu izveidošanā un valsts aizsargāšanā, kā arī pieņēmuši un publicējuši pirmos noteikumus par pašvaldībām, skolām, tiesām, nodokļiem, klaušām u. t. t. Par valdības laikrakstu nosacīja „Latvijas Sargu“. 25. janvārī valdība izsludināja arī pirmo mobilizāciju Liepājā un Grobiņas apriņķī un 5. februārī otru, kas deva jaunus cīnītājus dienvidus fronteī. Sakarā ar K. Ulmaņa sarunām Tallinā 2. februārī Pagaidu valdība iecēla par savu pilnvaroto Ziemeļlatvijā Marku Gailīti un par Ziemeļfrontes armijas komandieri Jorgi Z e m i t ā n u.

Baltijas muižniecība visādi strādāja pret Pagaidu valdību un bija pat sagatavojusi sazvērestību ārzemēs un Liepājā tās gāšanai un Baltijas valsts nodibināšanai. Šis sazvērestības priekšgalā atradās Vidzemes muižniecības māršals Heinrichs fon S t r i k s. Sazvērestību Pagaidu valdība atklāja 1919. gada 18. februārī un arestēja dažus dalībniekus, bet Striks bija nogādāts drošībā. Vācu militār-pārvalde ar vācu armijas Latvijā virspavēlnieku ģenerāli grāfu fon der G o l c u priekšgalā noliedza publicēt sazvērestības dokumentu saturu. Tas un Golca izturēšanās pret Pagaidu valdību vispārīgi pierādīja, ka Vācijas valsts intereses sakrita ar Baltijas muižniecības centieniem. Ka Pagaidu valdība nav pa ceļam Vācijai, par to vācieši pārliecinājās jau tad, kad visgrūtākā laikā Jelgavā un Liepājā valdība noraidīja Vācijas pilnvarotā A. Vinniga atkārtotu priekšlikumu par 100 miljonu marku lielas finansiēlas palīdzības sniegšanu. Baidīdamās nākt atkarībā no Vācijas, Pagaidu valdība nevarēja pieņemt šo priekšlikumu. Tā pieauga arī savstarpēja neuzticība starp kopējiem kaņotājiem: latviešiem un vāciešiem.

Strika savvērestībai bija arī pozitīvi panākumi. Ārvalstīs, sevišķi Sabiedrotie, pārliecinājās, ka Pagaidu valdība nepieļaus vācu virskundzību Latvijā, kamdēļ ārzemju presē Latvija atrada vienmēr vairāk aizstāvju, bet latviešu patrioti ar jaunu sajūsmu pulcējās ap Pagaidu valdību.

Ministru kabinets uzskatīja par vienu no svarīgākiem zemes (agrāro) jautājumu, kamdēļ 27. februārī izdeva rīkojumu par bezzemnieku apgādāšanu ar zemi un 3. martā par lauku apstrādāšanu kļaušu kārtā karā iesaukto saimniecībās. Linu un linsēklu monopols, nauda, muitas tarīfs ir jautājumi, kurus Pagaidu valdība atrisināja drīz pēc tam.

Pulkveža Kalpaka piemiņas zīme Airītēs pie Skrundas.

Arī no komūnistiem atbrīvoto apgabalu iedzīvotāju uzskatos notika liels lūzums. Komūnistu varmācības, slepkavības, padomju iekārtas sekas — bads un posts darīja savu. Izmocītie labprāt pildīja valdības rīkojumus, stājās karotāju rindās kā mobilizētie un kā brīvprātīgie, un ar prieku nesa kļaušas un nodokļus, lai tik kļūtu vaļā no komūnistu briesmām.

Panākumi sekoja. Kopā ar Vācijas karapulkiem — dzelzsdīvīziju un vietējo vācu landesvēru, Latvijas dienvidus karaspēks uzsāka ļoti sekmīgas cīņas pret komūnistiem. 10. martā tos padzina no Saldus un Stendes, 12. martā no Vecauces; 15. martā pulkveža Baloža nodaļas kopā ar vācu landesvēru ieņēma Tukumu; 19. martā landesvērs un dzelzsdīvīzija iegāja Jelgavā; 23. martā latviešu pulki ieņēma Kalnciemi un Ķemerus un 26. martā arī Sloku.

Vēl straujāk notika Igaunijas atbrīvošana no komūnistiem. 1918. gada decembra beigās un 1919. gada janvāra sākumā komūnisti ieņēma gandrīz visu Igauniju un atradās tikai 18 kilometrus no Tallinas. Igaņu uzsāktā varonīgā un patriotiskā cīņa sniedza pārsteidzošus rezultātus. Tērbatu igauņi ieņēma jau 14. janvārī, bet 1. februārī Veravu un Pečorus. Tādā kārtā jau februāra vidū visa Igaunija bija brīva no komūnistu jūga un sakarā ar Pagaidu valdības līgumu arī Rujiena, Mazsalaca un citi Valmieras apriņķa ziemeļaustrumu apgabali. Gailītis un Zemitāns izsludināja 25. un 26. februārī Ziemeļlatvijā un Igaunijā dzīvojošo latviešu mobilizāciju un noteica par mobilizēto sapulcēšanās vietu Valku.

Noorganizētais latviešu karaspēks pēc īsas apmācības devās uz fronti; sajūsma iedzīvotājos bija liela. Arī te kara sekmes bija mūsu pusē.

Komūnistu atstātos laukos un pilsētās atklājās neaprakstāmu šausmu ainas. Gan savā saimniekošanas laikā komūnisti, itkā uz savu revolūcionāro tribunālu lēmumu pamata, apšāva vienu otru pilsoni, bet tas, kas notika tiem aizejot, pārsniedza ikkatru fantāziju. Desmitiem un simtiem gulēja komūnistu arestēto pilsoņu dzeloņdrātīm sasieti līķi, dažās vietās nāvei lemto pašu izraktās bedrēs, citur arī neaprakti. Nebij taupītas ne sievietes, ne bērni. Visvairāk cieta lauku un pilsētu intelliģence un strādnieki, kas nebija komūnistu līdzskrējēji. Latviešu komūnisti izturējās pret saviem tautiešiem vēl briesmīgāk kā Krievijā.

Latvijas valsts tomēr nostiprinājās vairāk un vairāk. Šie panākumi radīja nemieru Baltijas muižniecībā un vācu armijā. Tamdēļ arī turpmākā kara darbība pret komūnistiem pēc Slokas ieņemšanas apstājās. Gan Pagaidu valdība pastāvēja, ka Rīga tūlīn jāatsvabina no komūnistiem, arī latviešu karaspēks un landesvēra atsevišķās nodaļas to vēlējās, bet Golcs tam noteikti pretojās.

Vācijas vietējā militārā pārvalde gribēja priekš tam realizēt citus mērķus. 1919. g. 12. aprīlī Liepājā ieradās itkā atpūtā barona Manteifeļa 600 vīru lielā trieciena rota. Tūlīn pēc rotas ierašanās 13., 14. un 15. aprīlī notika mazas sadursmes ar latviešu kareivjiem, par kurām ministru prezidents ziņoja Golcam, bet nesaņēma atbildes. Par sacelšanās dienu pret Pagaidu valdību vācu „Frontes drošības komiteja“ (Sicherheitsausschuss — locekļi Kazdangas barons Manteifels, fon Brümmers, fon Hāns, barons Reke, barons Maidels, fon Armitstedts u. c.) izraudzījās 1919. gada 16. aprīlī. Galvenie sacelšanās dalībnieki bija barona Manteifeļa trieciena rota un fon Pfeffera bataljons. Dumpinieku nodoms bija vispirms arestēt Pagaidu valdību, kas tiem izdevās tikai pa daļai: arestēja M. Valteri un J. Blumbergu. K. Ulmanis un K. Puriņš paglābās angļu sūtniecībā; S. Paegle uz angļu

kaŗa kuŗiem, nākoŗā dienā tur nokļuva arī J. Goldmanis un T. Hermanovskis. Vēlāk 18. aprīlī Paegle, Goldmanis un Hermanovskis pārcēlās uz tvaikoni „Sarātova“, kas stāvēja Liepājas ārējā reidā angļu kaŗakuŗu apsardzībā. Pēc 1. maija turp pārgāja arī K. Ulmanis un K. Puriņš no sūtniecības. E. Strautnieks atradās ārpus Liepājas, bet J. Zālītis frontē, kas pēc tam ilgāku laiku uzturējās slepeni ārpus Liepājas. Kaŗa ostā vācieŗi atbruņoja vairākas latvieŗu kaŗaspēka daļas, vairākus virsniekus arī arestēja. Divas latvieŗu

Ziemeļarmijas brīvprātīgie.

rotas, kuŗas vācieŗi nepaspēja atbruņot, apmetās ostas tuvumā apcietinājumos. Landesvēra nodaļai, kas gribēja atbruņot latvieŗu kaŗaspēku daļas Durbē, iznāca sadursme, kuŗā ņo nodaļu Pagaidu valdības kaŗaspēks smagi sakāva. Arī citur ārpus Liepājas vācieŗi atbruņoja latvieŗu kaŗaspēka daļas, dažus kareivjus pat noŗāva, vajāja sabiedriskus darbiniekus u. t. t. „Droŗības komiteja“ valdības darbību nodeva O. Borkovskim.

19. aprīlī Pagaidu valdība un Tautas padome paziņoja iedzīvotājiem par notikuŗo sazvērestību un protestēja pret apvērsumu. ņo paziņojumu bez pilsoniskām politiskām partijām parakstīja arī Latvijas Socialdēmokrātiskā strādnieku partija, kas Rīgā lieliniekiem ienākot izstājās no Tautas padomes. 26. aprīlī Borkovskis izsludināja jauno Ministru kabinetu ar Andrievu Niedru kā ministru prezidentu un ņādiem ministriem: J. Kupči, G. Seskovu, K. Sleini, Burkēvicu, P. Sokolovski, O. Borkovski, H. fon

Brümmeru, V. Iršiku un J. Arāju kā valsts kontrolieru. A. Niedra ieradās Liepājā 29. aprīlī un ievadīja sarunas ar Pagaidu valdību par kompromisa priekšlikumiem. Šām sarunām nebija panākumu, jo Niedras un vācu priekšlikumus Pagaidu valdība, aizstāvot latviešu tautas intereses, nevarēja pieņemt. 11. maijā vācieši publicēja jaunu kabinetu ar A. Niedru priekšgalā. Tad Tautas padomes prezīdījs sasauca 12. maijā Tautas padomes sēdi, lai tā lemtu par pēdējā laika notikumiem. Sēdi atklāja un vadīja Tautas padomes priekšnieka biedrs, tagadējais valsts prezidents G. Zemgals. Šinī sēdē piedalījās Zemnieku Savienības locekļi, sociāldemokrāti u. c. politisku partiju pārstāvji, kā arī cittautieši, starp tiem 6 vācu progresīvās partijas locekļi. Tautas padome nosodīja 16. aprīļa varmācības aktu, pastāvēja uz K. Ulmaņa kabineta atgriešanos, pilnvaroja prezīdiju, lai K. Ulmaņa ministrija varētu uzsākt darboties un pieņēma rezolūcijas-paziņojumus Vācijas un Sabiedroto valdībām.

Lai nepelaistu Pagaidu valdības darbības atjaunošanu, vācu vietējā militārā pārvalde izsauca uz Liepāju speciālu drošības bataljonu, arestēja G. Zemgali, E. Biti, Buševicu, Menderi, redaktoru R. Kroderi u. c., konfiscēja latviešu avīzes, kurās bija nodrukāti Tautas padomes lēmumi, kā arī spēra daudzus citus drošības soļus.

Kad vācu faktiskā vara bija tādā kārtā atjaunota, militārā pārvalde atrada par iespējamu to izplatīt arī uz Rīgu un Vidzemi. 22. maijā iesākās uzbrukums Rīgai visā dienvidus puslokā no Slokas, Olaines un Ķekavas. Gar jūrmalu gāja latviešu karapulki, caur Olaini landesvērs un frontē no Olaines līdz Ķekavai vācu dzelzsdivīzija. Jau drīz pēc pusdienas 1919. gada 22. maijā Rīga bija atsvabināta no komunistiem.

Lielinieku padarītie šausmīgie briesmu skati atvērās uz katra soļa. Terors, slepkavības, visnecilvēcīgākās varmācības, trūkums, posts un izmisums bija valdījuši pilsētā. Tūkstošiem nāvei lemto Rīgas pilsoņu bija zaudējuši savas dzīvības, tūkstošiem miruši epidēmijās un no bada. No mācītājiem vien komunisti bija noslepkavojuši 19 personas. Šos komunistu šausmu darbus noslēdza landesvērs un vācu dzelzsdivīzija ar savu izrēķināšanos, kuŗu pārtrauca tikai Latviešu armijas pavēlniecības kategoriskais protests un Sabiedroto pārstāvju personīgā iejaukšanās.

Tagad uz Rīgu pārcēlās arī Niedras valdība, bet latvieši viņu saņēma ļoti vēsi, pat ar īgnumu.

Lai palīdzētu trūkcumcietējiem, Pagaidu valdība piekrita uz agrākās vienošanās pamata ar Amērikas palīdzības komiteju Liepājā pienākušās pārtikas sūtīšanai uz Rīgu.

Lai gan Golcs un Niedras kabinets bija faktiskie zemes kungi, tomēr arī Pagaidu valdībai bija liela nozīme un viņas darbība plašāka, kā tas izlikās tās pretiniekiem. Nepār-

traukti darbojās Pagaidu valdības ārlietu ministrija; latviešu dienvidus armija saņēma rīkojumus tieši no valdības mitekļa „Sarātova“; ierēdņi, kas pēc 16. aprīļa puča palika vietās, rīkojās saskaņā ar Pagaidu valdības aizrādījumiem u. t. t.. Ziemeļlatvijā Niedras valdībai nebija nekādas noteikšanas.

Pēc Rīgas ieņemšanas militārā pārvalde piegriezta galveno vērību nevis komunistu padzišanai no Vidzemes, Latgales un Zemgales atlikušās daļas, bet latviešu Ziemeļarmijai. Ar komunistiem cīņas turpināja Pagaidu valdības karaspēks, igaunī un sevišķi „Zaļā armija“, t. i. latviešu partizāņi komunistu aizmugurē. Landesvērs devās nevis uz austrumiem,

Zaļās armijas karavīru grupa.

kur aizgāja komunistu galvenās masas, bet uz ziemeļiem. Maija beigās landesvērs bija jau Siguldā, bet latviešu Ziemeļarmija Valmierā un Smiltenē. Komunisti steigā atstāja visu piejūras apgabalu, „Zaļā armija“ padzina tos no Cēsim un apkārtnes. Landesvērs ienāca Cēsīs, bet uz Ziemeļarmijas komandiera pavēli bija spiests izvākties un apmetās Kārļu muižā, 8 klm. no pilsētas. Pirmā sadursme iznāca jau 5. jūnijā. Landesvērs atspieda ziemeļniekus un 6. jūnijā ieņēma Cēsis. 10. jūnijā uz Sabiedroto spiediena abas puses noslēdza pamieru savstarpējo sarežģījumu nokārtošanai, bet prasības bija pretējas un izslēdzošas. kamdēļ turpmākās sadursmes bija neizbēgamas.

Šinī svarīgā sagatavošanās brīdī latviešu un igaunū karaspēku virspavēlniecība neaizmirsā arī savu galveno uzdevumu — cīņu ar komunistiem. Pulkveža Jansona karaspēka daļas un igaunī spiedās gar Alūksnes — Pļaviņu dzelzceļu; visur priekšā jau bija „Zaļā armija“. Otrpus Dauga-

vai— Zemgalē tāpat rikojās turienes „Zaļās armijas“, dažos gadījumos pat ar pašdarinātiem ieročiem. 10. jūnijā arī leišu karaspēks pie Aknistes pārnāca pār Latvijas robežu un savienojās ar latviešu spēkiem. Tādā kārtā radās visa fronte pret komunistiem arī bez vāciešiem.

19. jūnijā Sabiedroto armiju virspavēlnieks Fošs telegrafēja vācu valdībai, lai vācu karaspēks nevirzītos uz ziemeļiem, bet lai sāk izvākties no Latvijas, — un tanī pašā dienā landesvērs uzsāka uzbrukumu ziemeļniekiem. 20. un 21. jūnijā norisinājās karstas cīņas ziemeļaustrumos, ziemeļos un ziemeļvakaros no Cēsīm. Sākumā landesvēram bija pa-

Zaļās armijas pašdarinātie ieroči.

nākumi, bet 22. jūnijā kaujas laukos starp Cēsīm, Gauju un Raunu latvieši ar igauņiem to galīgi sakāva. Vēl tanī pašā vakarā vācieši atstāja Cēsis un lielā steigā un nekārtībā devās tālāk uz Rīgas pusi.

24. jūnijā pienāca ziņas par Versaļas miera līguma noslēgšanu. Šis notikums ienesa arī vairāk noteiktības jauno valstu likteņos. 27. jūnijā notika Pagaidu valdības restaurācija. Valdība nolēma demisionēt, lai Tautas padome varētu sastādīt jaunu kabinetu, bet līdz tam izpildīt pienākumus un palikt pagaidām Liepājā.

Arī stāvoklis Rīgā tuvojās dabiskam atrisinājumam. 30. jūnijā un 1. jūlijā ziemeļnieki apšaudīja Rīgu un 2. jūlijā ieņēma Vecmīlgrāvi un Daugavgrīvas cietoksni, bet 3. jūlijā noslēdza pamieru ar landesvēru, par ko angļu pulkvedis Talents Sabiedroto militārās misijas priekšnieka ģenerāļa Gofa

uzdevumā paziņoja Rīgas iedzīvotājiem. Ziemeļlatvijas kara spēks ienāca Rīgā 6. jūlijā un Pagaidu valdība atgriezās 8. jūlijā. Rīgas iedzīvotāji sarīkoja jūsmīgu saņemšanu.

Valdībai nācās daudz strādāt valsts iestāžu atjaunošanā. Pagaidu valdība tagad vareja apvienot visus Latvijas kara spēkus vienā virsvadībā un par Latvijas kara spēka virspavēlnieku iecēla ģenerāli Simansonu. Tautas padome uzsāka no jauna savu darbību un sanāca 13. jūlijā uz otro kārtējo sesiju. Sakarā ar Pagaidu valdības demisiju, Tautas padome uzdeva Ulmanim sastādīt arī jauno Ministru

Pagaidu valdības atgriešanās Rīgā.

kabinetu, kuru Tautas padome pieņēma šādā sastāvā: K. Ulmanis — ministru prezidents un ministri: D. Simansons, K. Kasparsons, T. Hermanovskis, M. Valters, Z. Meierovics, J. Zēbergs, G. Magnus, R. Erhards un P. Mincs, valsts kontroliers.

Jaunai valdībai bija grūts uzdevums. Zeme bija daudz cietusi. Komunistu izdzīšana Vidzemē notika taisni sējas laikā, lauku darbi nokavējās. Vajadzēja iedzīvotājus apgādāt ar pārtiku.

Sakarā ar kara darbību, dzelzceļi bija neiespējamā stāvoklī: tilti uzspridzināti, staciju ēkas nodedzinātas, sliedes izjauktas. Dzelzceļu atjaunošana prasīja daudz darba. Tikpat neciešamā stāvoklī bija arī mūsu skolas, bet mūsu jaunatne prasīja mācību uzsākšanu. Jau 1919. g. jūlijā iesākās skolu, to starpā arī Latvijas augstskolas noorganizēša-

nas darbi. Latvijas augstskolu svinīgi atklāja 1919. g. 28. septembrī.

Visu šo uzdevumu veikšanai vajadzēja daudz līdzekļu. Galvenie ienākumi bija no līnu un linsēklu monopola. Zemtuŗi un citi pilsoņi nesa šās un citas nodevas un nodokļus ar vislielāko izturību.

Valsts atjaunošanas darbs tomēr samērā bija niecīgs ar tiem uzdevumiem, kas stāvēja priekšā. Latgale vēl bija komunistu rokās; Jelgava, daļa Zemgales un Kurzeme — vāciešu varā. Tukumā mita landesvērs. Tikai Liepājā atradās Latvijas valdības kaŗaspēks pulkveŗa Dankera komandā.

Vācu kaŗaspēks pēc Strazdu muižas pamiera pārcēlās uz Jelgavu. Tur visiem Vācijas pavalstniekiem vajadzēja izstāties no Baltijas zemes sargu nodaļām. To prasīja pamiera noteikumi un Sabiedroto valdības. Tas tomēr nenotika. Vēl vairāk — vācu kaŗaspēkam pienāca no Vācijas jauni brīvprātīgie un kaŗa materiāli. Lai maldinātu Sabiedroto valdības, vācu armiju pārdēvēja par Rietrumkrievijas armiju, Golcs atteicās un par virspavēlnieku nostādīja kādu krievu virsnieku Bermontu-Avālovu. Ar angļu misijas starpniecību izdevās landesvēru no Tukuma pārvest uz komunistu fronti.

Latvijas valdība redzēja briesmas, kas draudēja no Jelgavas un Latgales, turpināja kaŗaspēka apgādāšanu ar ieročiem un apģērbiem, un papildināja ar mobilizētiem un brīvprātīgiem. Armijas pastiprināšana un pienācīgāka apbruņošana deva iespēju noturēt komunistu fronti un nodrošināties pret gaidāmo vācu-krievu uzbrukumu no Jelgavas. Sakarā ar šiem uzdevumiem valdība sadalīja armiju divās divīzijās: Kurzemes divīzijā, pulkveŗa J. Baloŗa komandā un Vidzemes divīzijā, pulkveŗa J. Zemitāna komandā. Rīgā organizēja vēl trešo — Latgales divīziju.

3. oktobrī komunistu frontē Kurzemes divīzija kopā ar landesvēru ieņēma Livānus un 4. oktobrī Jersiku, bet šis uzbrukums bija jāaptur, jo naktī no 7. uz 8. oktobri Bermonts iesāka savu uzbrukumu Rīgai, 9. oktobrī pēc niknām cīņām pienāca pie Torņkalna un tur nostiprinājās 10. oktobrī. Cīņas par Rīgu turpinājās veselu mēnesi līdz 11. novembrim. Visu šo laiku Rīga bija kaujas vieta, artilērijas un mīnu metēju varā, kamdēļ daudz namu dabūja bojājumus un sagruva (īpaši Daugavmalā) un daudz iedzīvotāju krita. 16. oktobrī valdība iecēla par armijas virspavēlnieku pulkvedi J. Balodi un 28. oktobrī par armijas štāba priekšnieku pulkvedi P. Radziņu. Ar Igauniju ievadītās sarunas par palīdzības sniegšanu cīņā nedeļa gaidītos rezultātus. Vienīgā palīdzība bija divi igauņu bruņoti vilcieni, kas 9. oktobrī ieradās Rīgā un jau nākamā rītā ņēma dalību Rīgas tiltu aizsargāšanā pret vāciešiem. Latviešiem vajadzēja padzīt Bermontu

tikai pašu spēkiem. Sagatavošanās prasija ilgāku laiku, jo vācu-krievu armija, pēc paša Bermonta vēlāk sniegtām ziņām bija ap 50.000 vīru (no tiem 42.000 vāciešu) liela, ar apmērām 60 lielgabaliem. Sākumā Latvijas armija kopā ar landesvēru bija 25.000 vīru liela, ar apmērām 50 lielgabaliem. No šiem spēkiem vairāk par pusi atradās komunistu frontē.

Sajūsma cīņai sabiedrībā bija ļoti liela. Augstskolas padome jau 8. oktobrī nolēma pārtraukt mācības un uzaiicināja visus mācības spēkus nekavējoši nodot sevi valdības rīcībā valsts aizsardzības labā. Daudzi vidusskolu vecāko

Latvijas armijas virspavēlnieka štābs 1919. gadā oktobrī.

klašu audzēkņi iestājās brīvprātīgos. Rīgas pilsētas dome uzaicināja savus ierēdņus piedalīties Rīgas aizsardzībā. Tautas padomes ieročspējīgie locekļi arī nolēma iestāties kopā ar valdības iestāžu ierēdņiem īpašā galvas pilsētas aizstāvēšanas rotā. Šis sauciens atbalsojās visā Latvijā. Pat sirmgalvji devās armijā. Sievietes iestājās aizmugures dienestā un dažādās organizācijās, kas rūpējās par pārtiku, veļu, apģērbiem u. t. t.. Nodibinājās pat atsevišķa organizācija „Sieviešu palīdzības korpuss“. Mazgadīgie skolēni organizējās skautu pulciņos. Visa Rīga pārvērtās par patriotisku pirmo pozīciju aizmuguri. Ikkatra latviešu ģimene kaut ko darīja armijas labā.

3. novembra rītā mūsu armija pulkveža Berķa komandā uzsāka visā frontē straujus uzbrukumus. Sabiedroto flote apšaudīja ienaidnieka pozīcijas. Visā nedēļā pagāja sīvās

cīņās. Tikai 11. novembrī, gaismai austot, Tornakalns bija galīgi ieņemts un Rīga atbrīvota. Apklusā lielgabalu pērkonis, kas gandrīz piecas nedēļas no vietas dunēja Rīgā; apklusā arī flinšu šāvieni un ložmetēju tarkšķēšana. Grandiozās manifestācijās iedzīvotāji izteica savu prieku un pateicību valdībai, armijai un Sabiedroto flotei.

Vēl tanī pašā dienā vācu-krievu karaspēku mūsu armija padzina līdz Olainei. Uzbrukt galvenajam vācu-krievu armijas miteklim Jelgavai bija pādroši, kamdēļ mūsu armija turpināja uzbrukumu kreisajā un labajā spārnā. Armijas kreisais spārns ieņēma 13. novembrī Baldoni, 14. Lieliecavu un 17. novembrī Garozes staciju un Bausku, labais spārns — 14. novembrī Sloku un Kalnciemu, 15. — pārtrauca Jelgavas satiksmi ar Tukumu un 16. novembrī iegāja Ķemeros un Ozolmuižā. Karaspēka uzbrukums strauji attīstījās. 20. novembrī Jelgavai visapkārt notika cīņas un 21. novembrī, salaužot vācu ārkārtīgo pretošanos, mūsu armija iegāja Jelgavā. Pilsētā bermontieši bija izdarījuši lielu postu: vēsturisko Jelgavas pili, Jelgavas reālskolu un Jelgavas ģimnāziju ar veco un bagāto bibliotēku un arhīviem tie nodedzināja, veikalus bēgošie zaldāti izlaupīja. Jelgavā ienaidnieks atstāja daudz kara materiālu un pēc tam vairs lielu pretošanos nevarēja parādīt. 22. novembrī mūsu armija ieņēma Tukumu, 24. — Talsus un Sabili, 24. — Saldu un Priekuli, 27. — Vecauci, bet 28. novembrī pārgāja Lietavas robežu un ieņēma arī žagares un šeimes miestus. Pulkvedim Dankeram šīnī laikā nācās izturēt arī sīvās cīņas, kuŗas Liepājas garnizons godam veica.

Kurzeme bija galīgi atbrīvota. Beidzot Golca-Bermonta armiju Lietavas valdība un karaspēks izspieda arī no savas zemes.

Tā beidzās melnā bruņinieka vara, kas priekš vairāk kā 700 gadiem atnāca mūsu dzimtenē un Latvijas valstij dzimstot mēģināja to atjaunot.

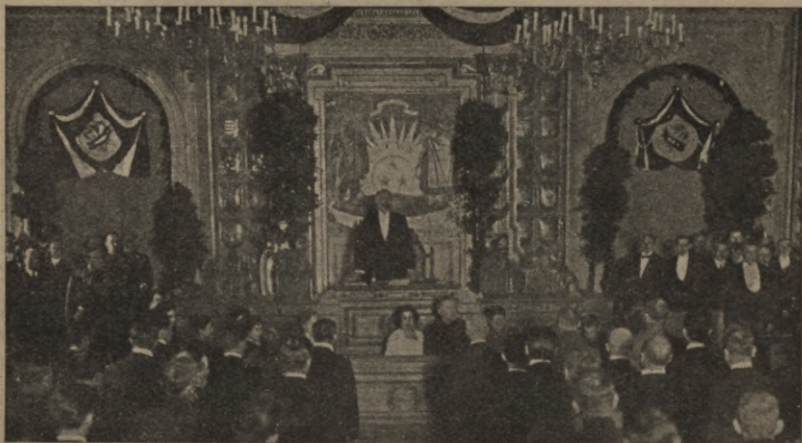
Bet vēl otrs melni-sarkanais bruņinieks apdraudēja Latvijas āres un Latvijas valsts neatkarību. Tas bija krievu sarkanmelnais komūnists, kam jauno valstu nodibināšanās bijušās Krievijas zemēs nebij pa prātam un kas arī tiecās pēc Krievijas virskundzības atjaunošanas Latvijā.

Latgales atbrīvošanu vairs nevarēja atlikt. Padomju Krievija bija uzvarējusi visus savus pretiniekus: admirāli Kolčaku Sibīrijā, Deņikinu Dienvidkrievijā un Judēpiču Pēterpils rajonā. Visu decembri komūnisti mācās virsū Igaunijai. Igaunju armija izturēja šo spiedienu un 31. decembrī noslēdza pamieru, kas stājās spēkā 1920. g. 3. janvarī.

Tanī pašā dienā, t. i. 3. janvarī Latvijas armija uzsāka uzbrukumu komūnistiem Latgales frontē. Par Latvijas sabiedroto bija Polija. Uzbrukums sākās Daugavpils rajonā.

Minētā dienā, t. i. 3. janvārī, mūsu armija ieņēma Liksnas staciju un poļi — Daugavpili. Nākamās dienās latviešu poļu armijas daļas sasniedza Viškus un Krāslavu.

Uzbrukums ziemeļu rajonā sākās 9. janvārī, kad mūsu karaspēks ieņēma Viļaku. Jau 10. janvārī ienaidnieks bija padzīts no Kārsavas un Varakļāniem, 11. — no Baltinavas un naktī no 11. uz 12. janvārī no Veljonu miesta. 14. janvārī mūsu armija ieņēma arī Jaunlatgales staciju. Virzoties lēni, bet neatlaidīgi uz priekšu, mūsu karaspēka nodaļas no dienvidiem un ziemeļiem tuvojās Rēzeknei, kurā ieņēma 21. janvārī. Lai godinātu varonīgo armiju un viņas virspavēlnieku, Tautas padome savā 23. janvāra sēdē paaugstināja J. Balodi par ģenerāli.

Satversmes sapulces atklāšana 1920. g. 1. maijā.

Ciņas Latgalē turpinājās. Mūsu karaspēks 24. janvārī ieņēma Ludzu un drīz pēc tam arī visu pārējo Latgali. Viena mēneša laikā bija panākts sprauštais mērķis. Pamiers ar Krieviju sākās 1. februārī, t. i. tanī pašā dienā, kad igauņi noslēdza mieru ar Padomju Krieviju.

Miera slēgšanas jautājumā Padomju Krievija bija stipri atturīga, kādēļ Latvijas armija bija jātur visu laiku kaujas gatavībā. Tikai 16. aprīlī iesākās miera sarunas ar Krieviju, kas ilga līdz augustam. 11. augustā Latvija varēja parakstīt miera līgumu ar Padomju Krieviju, kas noteica Latvijas tagadējās robežas austrumos.

Latvijas neatkarība bija sasniegta smagās cīņās pret vācu un krievu vergotājiem. Sākās valsts izveidošanas darbs.

Pēc komunistu izdzīšanas no Latgales, visa Latvija bija brīva. Tagad iedzīvotāji paši varēja nosacīt, kādu valsts iekārtu un iekārtas likumus viņi vēlās. Par Tautas padomes locekļiem bija nevis tautas vēlētie deputāti, bet politisku par-

tiju sūtītie pārstāvji. Tamdēļ Tautas padome nosacīja jaunās likumdošanas iestādes, t. i. Satvērsmes sapulces vēlēšanas, kas nosacītu valsts satvērsmi un pieņemtu svarīgākos likumus. Vēlēšanas tiesības baudīja visi Latvijas pilsoņi un pilsones, kas sasnieguši 21 gada vecumu. Vēlēšanas bija vispārīgas, vienlīdzīgas, tiešas, aizklātas un proporcionālas. Par vēlēšanas dienām Tautas padome nosacīja 1920. g. 17. un 18. aprīli. Satvērsmes Sapulcē ievēlēja 57 sociālistus, 76 deputātus no latviešu pilsoniskām partijām un 17 deputātus no mazākuma tautībām.

Manifestācija Rīgā 1921. gadā 26. janvārī Latvijas de jure atzīšanas gadījumā.

Satvērsmes sapulce sanāca 1920. g. 1. maijā un to svinīgā sēdē atklāja Tautas padomes priekšsēdētājs Jānis Čakste. Satvērsmes Sapulce ievēlēja J. Čaksti par savu prezidentu un uzdeva K. Ulmanim sastādīt jauno valdību (pēc skaita ceturto). Jaunā likumdošanas iestāde tūlīņ ķērās pie vis-svarīgākā uzdevuma — nosacīt likumā mūsu valsts iekārtu.

Latvijas valsti tautas vēlētie deputāti nosacīja par patstāvīgu un neatkarīgu republiku ar demokrātisku valsts iekārtu, kurā valsts suverēnā vara pieder Latvijas tautai. (1920. g. 27. maija lēmums).

Par līdztiesīgu valsti Latviju drīz atzina arī citas valstis. 1921. g. 26. janvārī Sabiedroto (Anglijas, Francijas, Itālijas, Beļģijas un Japānas) augstākā padome uz Itālijas pilnvarotā

priekšlikumu atzina Latviju de jure (de facto Latvija atzīta jau agrāk; kā pirmā valsts bija Anglija, kas 1918. g. 11. novembrī A. Balfūra rakstā Z. Meierovicam, kā Nacionālās padomes pilnvarniekam, atzina Latviju de facto par neatkarīgu valsti). 1921. g. 21. septembrī Latvija uzņēma valstu saimē, t. i. Tautu savienībā, par pilntiesīgu locekli.

Satversmes likums galīgi pieņemts 1922. g. 15. februārī. Saskaņā ar šo likumu suverēnās varas nesēja Latvijā ir tautas ievēlētā Saeima, kas sastāv no 100 deputātiem. Zināmos gadījumos izdarama tautas nobalsošana. Saeima izdod likumus, apstiprina (ratificē) starptautiskus līgumus un ar budžētu noteic valsts saimniecību. Saeima ievēl valsts prezidentu uz 3 gadiem. Valsts prezidents reprezentē Latviju starptautiski un viņam padota armija. Valsts prezidents var amnestēt noziedzniekus, viņam pieder likumu iniciatīve. Ministru kabinets ir atbildīgs Saeimai, kas ar attiecīgiem likumiem noteic visu valsts dzīvi.

Uz Satversmes likuma pamata līdz šim darbojušās I. Saeima no 1922. g. 7. novembra līdz 1925. g. 4. novembrim un II. Saeima no 1924. g. 4. novembra līdz 1928. g. 6. novembrim. Trešā Saeima ievēlēta 1928. g. 6. un 7. oktobra vēlēšanās (sastāvs — 46 latviešu pilsoņi, 18 minoritātu deputāti, 31 sociāldemokrāts un 5 komunisti) un uzsāka savu darbību 6. novembrī. I. Saeimas prezidenti bija Fr. Vesmanis un pēc tam P. Kalniņš, kas prezidēja arī otrā Saeimā.

Līdz III. Saeimas sanākšanai darbojās 13 valdības, resp. Ministru kabineti, no kuriem 5 sastādījis K. Ulmanis, 2 — Z. Meierovics, 1 — J. Pauļuks, 1 — V. Zāmuels, 1 — H. Celmiņš, 1 — A. Alberings, 1 — M. Skujenieks un tagad darbojās P. Juraševska kabinets (sastāvs — ārlietu ministrs A. Balodis, izglītības — A. Tentelis, finanču — R. Liepiņš, kara — E. Kalniņš, satiksmes — Fr. Ozoliņš, iekšlietu — E. Laimiņš, tieslietu — E. Magnus, zemkopības — V. Gulbis, tautas labklājības — V. Rubulis un valsts kontroliers — R. Ivanovs).

Valsts augstākā vara no valsts dibināšanās līdz 1927. g. 14. martam bija J. Č a k s t e s rokās. Pēc viņa nāves par valsts prezidentu Saeima 1927. g. 8. aprīlī ievēlēja bij. Tautas padomes vicepriekšsēdētāju G u s t a v u Z e m g a l i.

Tagad pēc brīvības cīņām pienācās sevišķu vērību piegriezt valsts saimniecībai, jo kara laikā Latvija cieta vairāk kā visas citas jaunās valstis. Kara zaudējumu atlīdzību, kā piem. Francija vai Beļģija, Latvija nevarēja saņemt, kamdēļ viss smagums šīnī Latvijas saimniecības atjaunošanas darbā gulās uz Latvijas valsts jaunā pilsoņa pleciem.

Vispirms jaunā valsts prasīja arī jaunus likumus, jaunas iestādes, kā pārvaldē, tā saimniecībā. Vajadzēja novietot ražīgā darbā arī lielās bēgļu masas, kas plūda atpakaļ no Krievijas. Lauksaimniekam pienācās atjaunot un celt no

jauna savas saimniecības, jo ēkas kara laikā bija sagruvušas nevien kauju laukos (un kaujas lauks bija visa Latvija), bet aiz remonta līdzekļu trūkuma arī kara vētras neaizķertās saimniecībās. Lauku un citu saimniecību dzīvais un nedzīvais inventārs bija bojā gājis. Arī citās saimniecības dzīves nozarēs, kā rūpniecībā, zvejniecībā, tirdzniecībā u. t. t. karš bija sitis dziļus robus. Viss tas prasīja darbu un atkal darbu. Jaunās Latvijas valsts pilsonis darīja šo darbu ar uzviju, un tagad valsts pirmā gadu desmita beigās mēs varam atskatīties uz šā darba sasniegumiem.

Lauksaimniecība ir Latvijas valsts dzīves pamats. Ar lauksaimniecību nodarbojās vairāk par pusi (1925. g. — 68%) no visiem strādājošiem iedzīvotājiem. Šinī darba nozarē pēckara laikmetā notikušas vislielākās pārgrozības. To padarīja Satversmes sapulcē 1920. gadā 16. septembrī pieņemtais likums par agrāro reformu, kas izveidoja pilsoņu attiecības uz citiem pamatiem un deva darbu bezzemniekiem un bezdarbniekiem. Saskaņā ar likumu valdība nodibināja zemes fondu un zemes piešķiršanas komisijas, kas samērā īsā laikā izdara vienu no lielākajiem darbiem Latvijas vēsturē. Šīs reformas sekas mēs varēsīm saskatīt tikai pēc dažu gadu desmitiem.

Sakarā ar paredzamo agrāro reformu arī vērsās Baltijas muižniecības uzbrukumā Latvijas republikai. Tas saprotams, jo zemnieku ipašumā priekš agrārās reformas atradās tikai 39% no visas Latvijā apstrādāšanai derīgās zemes. Uz likuma par agrāro reformu pamatā zemes fondā ieskaitīts 1.735.000 hektāru zemes. No šī fonda līdz 1928. g. 1. janvārim iedalīta, izņemot pilsētu, miestu un bieži apdzīvoto vietu grunstabalus, 95.500 jaunsaimniecības. Tādā kārtā kopā ar vēcsaimniekiem saimniecību skaits pārsniedz 220.000. Jaunsaimniecību apbūvei valdība atvēlēja kokus par pazeminātu cenu un izsniedza pabalstu arī citādā veidā.

Ražas vērtība Latvijā uzrāda lielākus sasniegumus kā priekš kara: tā pieaugusi no 236 miljoniem latu 1913. g. līdz 283 miljoniem 1926. gadā. Linu ražotāju starpā Latvija Eiropā ieņem otro vietu.

Tāpat arī lopkopība pārsniedz priekš kara stāvokli. Mājlopu skaits 1927. gadā bija: 369 tūkstoši zirgu (1913. g. — 320 t.), 966 t. liellopu (1913. g. — 912 t.), 1127 t. aitu (1913. — 996 t.) un 534 t. cūku (1913. — 557 t.). Pēdējos gados redzami attīstījušies piensaimniecība. 1926. g. darbojās 480 kooperatīvās un 207 privātās moderniecības, kas pārstrādāja vairāk par 15 miljoniem litru piena un ražoja ap 10 milj. kg. eksportsviesta.

Par lauksaimnieku blakus nodarbošanos uzskatāma zvejniecība, ar kuņģi nodarbojās ap 10.000 ģimenes. 1925. g. jūras zveja vien deva 2¹/₂ milj. latu ienākuma.

Rūpniecības atjaunošanu valdība veicināja nevien izsniedzot aizdevumus, bet arī ielaižot bez muitas mašīnas, veselu rindu izejvielu, veicinot torfa izstrādāšanu kurināmam, slēdzot tirdzniecības līgumus, sarīkojot preču paraugu izstādes ārzemēs u. t. t.. Rezultātā rūpniecības uzņēmumu un strādnieku skaits pieaudzis, bet nesasniedz priekškaŗa stāvokli: 1923. g. bija 2032 uzņēmumi ar 40.000 strādniekiem, bet 1927. g. 2853 uzņēmumi ar 61.000 strādnieku. Pateicoties mūsu dabiskiem ūdensspēkiem, sevišķi uzplaukusi tekstil- un papīra rūpniecība (Līgāte, Staicele). Labas izredzes ir arī celulozas, koka apstrādāšanas un kerāmiskai rūpniecībai, bet šinīs nozarēs vēl par maz darīts.

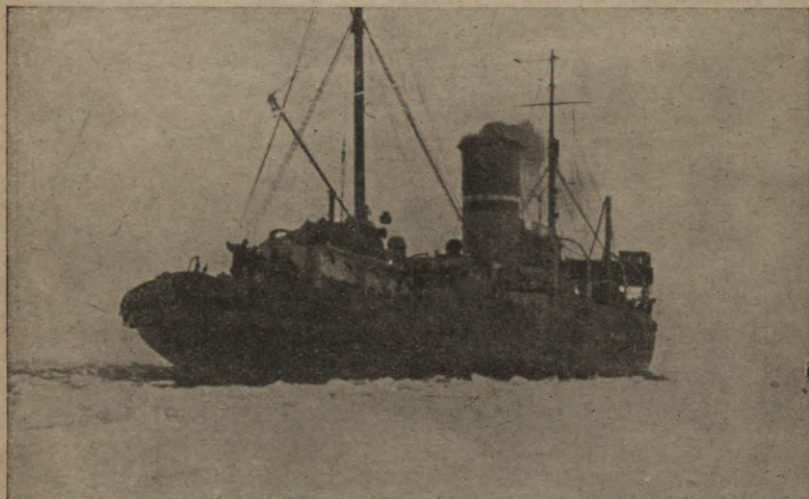
Eksportam sagatavotais sviests saldētavā.

Tikpat rosīgi atjaunota arī amatniecība un mājrupniecība. Izdarīti mēģinājumi (īpaši ar latviešu etnogrāfiskiem izstrādājumiem) iziet pasaules tirgū.

Tirdzniecībā (īpaši iekšējā) pēc kaŗa bija dažas neveselīgas pazīmes. Uzkrīta lielais uzņēmumu skaits. Tagad kaŗa laika tirgotāji paputējuši un uzņēmumu skaits samazinājies. 1924. gadā Latvijā bija 44.000 tirdzniecisku uzņēmumu, 1925. g. — tikai 36.000. Tā pamazām tirdzniecība pārgāja normālos apstākļos. Ārējā tirdzniecībā, īpaši 1927. gadā, Latvija var uzrādīt ievērojamus sasniegumus: no Latvijas izvesto (eksportēto) preču vērtība augusi pakāpeniski un ievērojami, un tuvojās ievērojamo preču kopvērtībai. 1921. gadā Latvija ieveda preces par 73 milj. latu, 1925. g. — par 280 un 1927. g. par 250 miljoniem latu, un izveda — 1921. g. par 29 milj. latu, 1925. g. par 179 un 1927. g. par

221 miljonu latu. Latvijas ievērtirdzniecībā (importā) 1. vietu ieņem Vācija, 2. — Anglija, 3. — Dānija; izvērtirdzniecībā 1. vietu Anglija, 2. — Vācija un 3. — Beļģija. Ārējo tirdzniecību regulē dažādi tirdzniecības līgumi, kas noslēgti diezgan lielā skaitā (līdz 1927. g. 1. martam Latvija noslēgusi pavisām 18 tirdzniecības līgumus).

Jūrniecību Latvijas valdība visādi veicinājusi: izlabotas ostas un ostu ierīce; iegādāts ledlauzis „Krišjānis Valdemārs”; izsniegti kredīti kuģu pirkšanai u. t. t.. Zem zināmiem noteikumiem zem Latvijas karoga var braukt arī sveštautiešu kuģi, kas Latvijas jūrniekiem dod iespēju atrast darbu. Rīgas osta tonnāžas ziņā sasniegusi jau $\frac{1}{4}$ daļu no

Ledlauzis „Krišjānis Valdemārs“.

pirmskaŗa apgrozības; Latvijas tirdzniecības flote 1926. g. pārsniegusi $\frac{3}{4}$ no latviešu flotes 1914. gadā.

Dzelzceļi vācu okupācijas laikā bija pārkārtoti vācu sliežu platumā. Svarīgākās līnijas tagad no jauna pāršūtas Krievijas sliežu platumā. Atjaunotas staciju ēkas, tilti un dzelzceļu inventārs; patlaban būvē Glūdas-Liepājas dzelzceļu, kas nāks gatavs 1929. g. rudenī. Dzelzceļu līniju gaŗums 1928. g. 1. janvarī bija šāds — platsliežu — 1508 klm., normālsliežu — 441 klm., citu sliežu platumu 847 klm., kopā 2796 klm.. Bez tam neeksplotējamo dzelzceļu gaŗums bija 165 klm.. 1913. gadā līniju gaŗums bija 1941 klm. Uz dzelzceļiem kustībā bija 326 lokomotīves un vairāk par 6000 vagoniem.

Ūdensceļu gaŗums ir ap 600 klm.. Upes maz regulētas.

Zemes ceļi prasījuši un vēl prasa daudz darba un līdzekļu. Valdība pēdējos gados piegriezusi daudz vērības

ceļu labošanai un šosēšanai. 1927. un 1928. gadā spēji attīstījies automobilisms. 1927. gadā bija 1420 personu un 550 darba automobiļi un 537 motocikleti.

Pasts, telegrāfs un telefons Latvijā darbojās kārtīgi. Šīs satiksmes iestāžu skaits pēdējos trijos ga-

Latvijas aeroplāni virs Rīgas.

Latvijas kara kuģis „Virsaitis“ Daugavā pie Rīgas.

dos gandrīz dubultoļies. 1925.-26. gadā to bija 658, bet 1927.-28. saimniecības gadā — 1056 (ieskaitot arī telefonu sarunu punktus).

Armija, pārejot miera stāvoklī, turpināja savu organizēšanās darbu un patlaban skaita četras sauszemes divīzi-

jas. Jūras spēkos ietilpst kara kuģis „Virsaitis“, dažas zemūdenes un hidroplāni. Aviācijas pulkā ietilpst vairāki aeroplāni. Armijas vadība sevišķi rūpējās par tehniskām daļām. Valsts aizsardzībā sevišķi svarīga loma piekrīt Latvijas aizsargiem.

Kaŗaspēka parāde Rīgā (Kaŗa skola).

Aizsargu parāde.

Par skolām gādājušas valsts un pašvaldības iestādes un organizācijas. Arī dažas privātas personas uzturējušas skolas. 1919.-20. mācības gadā bija 1053 latviešu pamatskolas ar 2580 skolotājiem un 90.689 skolēniem,

bet 1927.-28. mācības gadā 1394 latviešu pamatskolas ar 5056 skolotājiem un 113.169 skolēniem. Vispārīgās izglītības vidusskolu sasniegumus ilustrē šādi dāti: 1927.-28. mācības gadā (iekavās 1919.-20. mācības gada skaitļi) valsts uzturēja 25 (10) vidusskolas un pašvaldības, organizācijas un privātpersonas — 28 (36) vidusskolas, kopskaitā ar 1022 (398) skolotājiem un 10.585 (4550) skolēniem. Vidusskolas beidza 1614 (1921.-22. mācības gadā — 1222) audzēkņi. Latviešu arodskolas parāda šādu pieaugumu: 1927.-28, mācības gadā bija 5 skolotāju institūti (1920.-21.

Vingrotāju grupa I. vidusskolu vingrošanas svētkos 1922. g.

mācības gadā — 2) ar 1386 audzēkņiem (89), 3 teknikumi (1919.-20. mācības gadā — 1) ar 1242 audzēkņiem (165), 7 komercskolas (1919.-20. mācības gadā — 2) ar 1324 audzēkņiem (783), 14 zemākās arodskolas (2) ar 2240 audzēkņiem (180), 5 speciāltipa skolas (1923.-24. mācības gadā 5) ar 659 audzēkņiem (622), 172 kursi un studijas (1920.-21. māc. gadā 43) ar 11.471 klausītāju (2701). Bez tam vāciešiem, krieviem, žīdiem, poļiem, baltkrieviem un citām tautībām bija savas, kupli apmeklētās pamat-, vidus- un arodu skolas. 1927.-28. m. g. Izglītības ministrijai pakārtotās 2064 skolās bija 10.378 skolotāji un 182.802 skolēni. Latvijas Universitātē mācījās 7.104 studenti (1919.-20. g. g. — 1095). Latvijas konservātorijā 1927.-28. m. g. bija 372 un Mākslas akadēmijā 267 audzēkņi (1921.-22. m. g. 192). Jūrskolā mācījās 1927.-28. m. g. 165 audzēkņi un 8 brīvklaušitāji un Zemkopības ministrijai pakārtotās 48 skolās (1920.-21. m. g. to bija 13) 2064 audzēkņi (1920.-21. m. g. 514).

Kā pilsētās, tā laukos kultūrēlā darbība atjaunota plašākos apmēros kā priekšķara. Pateicoties Kul-

tūras fondam, dibināti biedrību nami, bibliotēkas un lasītavas. Ar valsts un Kultūras fonda pabalstiem darbojās operas un teātri. Zinātnē un mākslā varam uzrādīt ievērojamus sasniegumus. 1922. gadā Latvija svinēja 100 gadu preses jubilēju, jo pirmā latviešu avīze iznāca 1822. gadā. 1926. g. sarīkoti lielākie no līdzšinējiem dziesmu svētkiem.

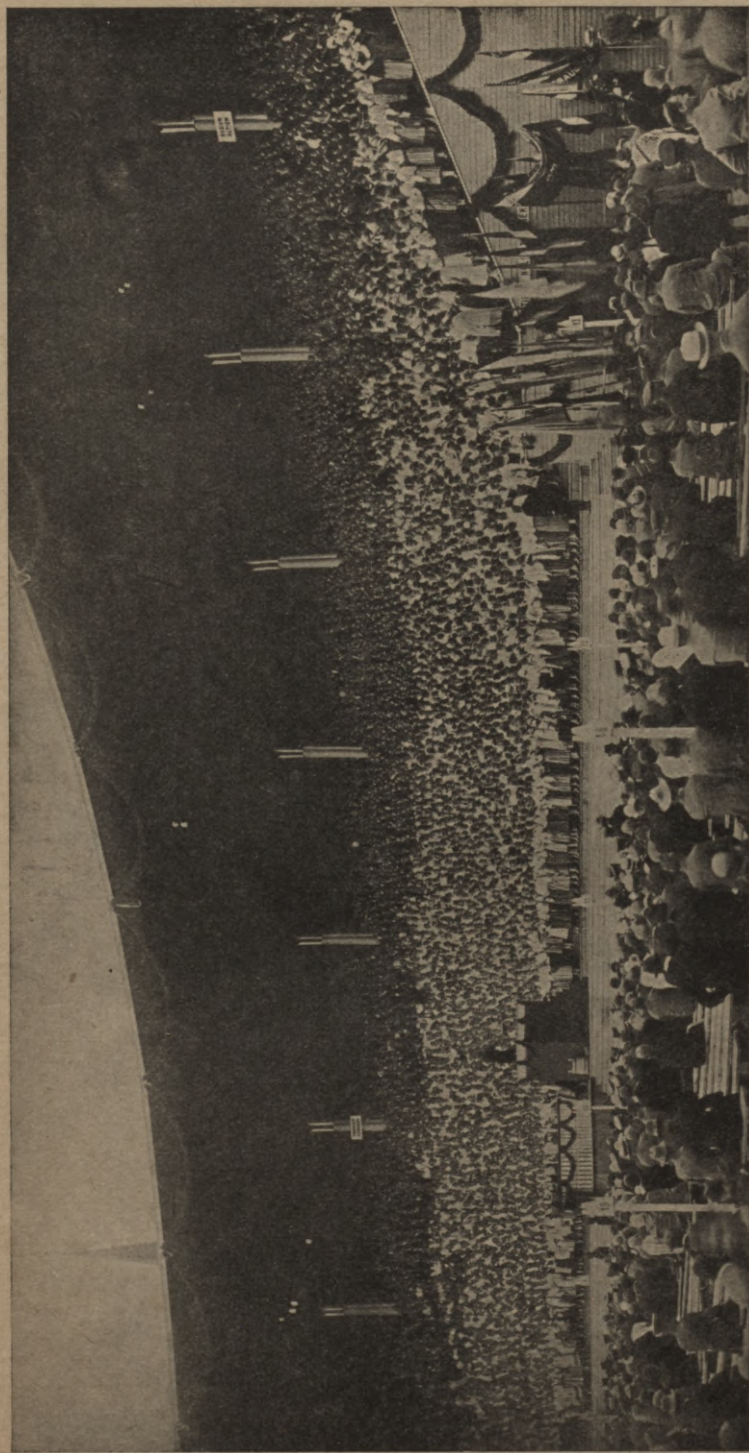
Valsts sasniegumi prasījuši lielus līdzekļus, kas panākts ar taupīgu un saprātīgu saimniecību. Ievedot latu par maksāšanas līdzekli, pieņemot samazinājumu valsts budžētā un ievēdot dažādas pārgrozības valsts saimniecībā, valdība pa-

Nacionālā teatra ēka Rīgā.

darīja mūsu naudu par stabīlu (nesvārstīgu). Pielaižot valsts izdevumus zem valsts ieņēmumiem, valdība uzkrājusi diezgan prāvas summas neparedzētiem gadījumiem. Valsts budžets ikgadus noslēgts ar tīru atlikumu. Valsts ienākumu un izdevumu budžets 1927.-28. saimniecības gadā ir aprēķināts 159 miljonu latu apmērā, kas nesasniedz to summu, ko agrāk Krievija ieņēma no Latvijas. Krievijas finanču ministrijas aprēķinos redzams, ka tā pēc 1913. g. ieņēma 235 miljonus zelta franku (latu) un izdeva Latvijas vajadzībām 145 miljonus latu (ieskaitot arī Latvijas daļu armijas un galma uzturēšanai, ārzemju sūtniecībām, pat ārkārtējiem izdevumiem).

Sasniegumi ir lieli, bet lieli arī trūkumi, kas jānovērš. Vēl daudz jāstrādā, lai tiktu līdz Vakareiropas tautu kultūras stāvoklim. Mūsu laukiem, pļavām, purviem, mežiem, mūsu ceļiem, jāpieliek čakla un neatlaidīga roka. Lielākas labierīcības prasa mūsu dzīvojamās un mūsu saimniecības ēkas. Daudzas rūpniecības iestādes stāv vēl sagruvušas un gaida modinātāju darba rūķi. Vēl maz ir to kuģu, kas jū-

Apvienotie kori VI. vispārējās dziesmu un muzikas svētkos 1926. g. Rīgā.

ŗās un okeānos peld zem Latvijas karoga. Vēl vienmēr mūsu jaunatne sauc pēc tīrām, veselīgām un saulainām skolu telpām, lai tur izaugtu par brašiem un spēcīgiem darbiniekiem. Par maz ir grāmatu mūsu mājās un pat mūsu skolās. Kā materiālās, tā garīgās kultūras darba lauks prasa vienmēr vairāk un vairāk strādnieku. Nepietiek, ka priekš mums dara darbu citi, mums pašiem tas jāstrādā. Jaunā demokrātiskā Latvija prasa arī jaunus darba darītājus. Mums pašiem jānosaka savas valsts iekārta, mēs paši esam likumu devēji savā valstī, mēs paši esam nodevu nesēji, mēs paši arī esam savas valsts cēlēji. Mēs savu valstī celsim ar Dieva palīdzību un mācēsim viņu aizstāvēt grūtā brīdī.

Dievs, svētī Latviju!

Latvijas armijas atsevišķu vienību karogi: pa kreisi — 6. Rīgas kājnieku pulka, vidū — 3. Jelgavas kājnieku pulka un pa labi — 9. Rēzeknes kājnieku pulka karogs.

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0306121078

